



“Azərbaycan” qəzetinin 274-cü nömrəsinin 1-ci səhifəsi

Bazar ertəsi, 15 sentyabr 1919-cu il, nömrə 274

# AZƏRBAYCAN

Gündəlik siyasi, ictimai, ədəbi, iqtisadi türk qəzetəsidir

İkinci sənəyi-dəvamiyyəsi. Düşənbə, 19 zihiccatül-haram sənə 1337. 15 Eylül 1919 sənə.

Türk və islamlığa müfid məqalələrə səhifələrimiz açıqdır. Dərc olunmayan əvəzə iadə edilməz. Dərc edilən məqalətin müəfəfatını idarə təyin edir. Məhəllə-idarə: Bakı, Vorontovski və Qubernski küçələrin küncündə 4 nömrəli evdə “Azərbaycan” idarəsi. Telefon nömrə 39-60. Tək nüsxəsi 2 manat.

Abunə şəraiti: Qeyri şəhərlər üçün 1 aylığı 40 rublə, 2 aylığı 70 rublə, 3 aylığı 100 rublə. Bakı üçün 1 aylığı 35 rublə, 2 aylığı 60 rublə, 3 aylığı 90 rublə. Abunə şəraiti ancaq həmin sənə oktyabr ayının 1-nədək heasb olunur. Elan fiatı: birinci səhifədə sətri 5 rublə, axırncı səhifədə sətri 4 rublə, itən şeylər və yer axtaranlar üçün 3 rublə.

## Əziz paytaxtımız Bakı şəhərinin düşmənlər əlindən azad edilməsinin birilliyi münasibətilə operetta və şadanalıq HÖKUMƏT TEATROSUNDA AXŞAM TAMAŞASI

Düşənbə [bazar ertəsi] günü zilhicce ayının 19-nda (sentyabrın 15-ndə 1919-ncu ildə) əziz paytaxtımız Bakı şəhərinin düşmənlər əlindən azad edilməsinin bir sənəliyi münasibətilə şükuhlu [cah-cəlallı] bir mənəzərədə müvəqqeyi-tamaşaya qoyulacaq Üzeyir bəyin yazmış olduğu məşhur “Ər və arvad” operettası və dalyca İsa bəy Aşurbəylinin “Azərbaycan” faciəsi və sonra bu günün şərəfinə “Azərbaycan”, “Dağıstan”, “Biz bir millətiz”, “Borc yığılıb”, “Xudam məni yaratdı”, rəq, marş və xor olacaqdır.

Səhnə və teatro milli bayraqlarla bəzənib, tənəffüslərdə hökumətimizin Hərbi musiqi orkestri kələcətdir. Bu günün şərəfi üçün yunkerlər və əsgər qışını məccanı olaraq tamaşaya buraxılacaqdılar.

Biletlər imdidən teatrın kassasında satılmaqdadır. Tamaşa başlanacaq axşam saat 9-un yarısında.

T-246

## ELAN

1919 sənə sentyabrın 15-ndə düşənbə günü gündüz saat 10-da Azərbaycan Məclisi-Məbusan iclası olacağı elan olunur.

T-243

\*\*\*

Azərbaycan paytaxtı Bakının istirdadı uğrunda çarpışıb şəhid olmuş olan türk qardaşlarımız və Azərbaycan qəhrəmanlarının istirahəti-ruhu üçün fatihə xətmli ilə Cənabi-Haqqdan rəhməti-əbədi niyaz və istirham eylər.

“Azərbaycan”

## BAKİ MÜSƏLMAN CƏMİYYƏTİ-XEYRİYYƏSİ

Bununla Bakı camaatına elan edir ki, düşənbə [bazar ertəsi] günü sentyabr ayının 15-də müsəlman məzaristanında saat 1-də məzkur [deyilən] cəmiyyət tərəfindən Bakı uğrunda müharibədə şəhid olmuş Qafqaz Müsəlman Ordusu əsgərlərinin bəqayi-namı [adını əbədləşdirmək] üçün yapılacak nişangahın binası qoyulacaqdır.

T-246

**SİRK “MODERN”**

Düşənbə günü sentyabrın 15-ndə 1919-cu ildə məşhur Demo-Kazo – “Uçan adamlar” namı qazanmış İtaliya artistlərinin və Bakı camaatının sevgilisi komik Vintsentso qardaşlarının 6-ncı qastrolu və Bakı camaatı sevgilisi neqr Qarinin qastrolu olacaqdır.

Məşhur sportsmen Pyotr Nikolayeviç Yelizarov tərəfindən mükəmməl surətdə vücuda gətirilmiş Fransa güləş mübarizəsinin 79-ncu günüdür.

Bu gün 3 cift pəhləvan mübarizə edir.  
1-nci: Buyvolov – Naməlum.  
2-nci: Jan-de-Kolon – Qırmızı Maska.  
3-ncü: Gənc Əli – Tələbə.

Pəhləvanların çıxışı və mübarizənin başlanması saat 11-in yarısında. Tamaşa başlanacaq 8-də, qurtaracaq 12-də. Mübarizə Yelizarovun təhti-nəzarətində [nəzarəti altında] olacaqdır.

**Elan:** Rusiya pəhləvanı Vladimir Oleynikovun benefisi hazırlanır.

9049

**TƏZƏ TARİXİ DRAMALAR  
HÖKUMƏT TEATROSU  
AXŞAM TAMAŞASI**

**İki gecə**

Səşənbə [çərşənbə axşamı] günü, zilhiccənin 20-si, sentyabrın 16-da Bakı Türk Səhnəsi aktyorları iştirakı ilə artist Abbas Mirzə Şərifzadənin təhti-idarəsində [idarəsi altında, rejissorluğuyla] Azərbaycanımızın paytaxtı Bakı şəhərinin Mart hadisəyi-əliməsindən sonra yabançılar əlində qalıb, sonradan qəhrəman Türk ordusu tərəfindən mühasirə edilib xilas olmasının birilliyi münasibətilə gənc şair və mühərrirlərimizdən Cəfər Cabbarza-

dənin yazmış olduğu “Bakı müharibəsi” draması mövqeyi-tamaşaya qoyulacaqdır. Həmin faciədə Bakı şəhərində Mart hadisəyi-əliməsindən sonra müsəlmanlara edilən zülmələr göstəriləcəkdir. Faciədə iştirak edəcəklər: Nuri paşa, Mürsəl paşa, Məhəmməd Tofiq bəy, [Prokofi] Caparidze, Styopa [Şaumyan] və qeyriləri. Nuri paşanın cəbhədə olması və Bakıya hücum planı yapılması göstəriləcəkdir.

Çəharşənbə günü, zilhiccə ayının 21, sentyabrın 17-də gənc mühərrirlərimizdən Mirzəbala Məhəmmədzadə tərəfindən qələmə alınmış “**Bakı uğrunda müharibə**” draması mövqeyi-tamaşaya qoyulacaqdır. Bu faciə Mart hadisəsindən sonra Azərbaycan türk xalqının Bakını düşmənlərdən xilas etmək üçün aylarla müharibə etməsini və axırda türklərin köməyi ilə Bakını fəth edib Azərbaycan paytaxtı elan edilməsini təsvir edir.

Bu faciələrdə Bakı mühasirədə ikən Xırdalan və Binə cəbhələrində Azərbaycan könüllü əsgərlərinin göstərdiyi məharət və şücaət göstəriləcəkdir.

Biletlər teatrın kassasında satılmaqdadır. Tamaşa başlanacaqdır axşam saat 9-un yarısında.

Müdir və baş rejissor: A[bbas] M[irzə] Şərifzadə. Rejissor: H[acı] B[aba] Şərifzadə. Mübaşir: Rza Zaki bəy.

**Qeyd:** Pərdə qalxmadan qabaq nətiqlərimizdən Piri Mürsəlzadə cənabları Azərbaycan Cümhuriyyətinin birillik əhvali-siyasiyyəsini havi [əhatə edən] bir nitq söyləyəcəkdir.

T-245

**GƏNCƏ DARÜLMÜƏLLİMİNİ**

Bu ilin sentyabr ayının 15-dən etibarən tədrisə başlanacaq Gəncə Darülmüəllimini [Müəllimlər Seminariyası] kiçik ehtiyat, böyük ehtiyat və birinci siniflərinə şagird qəbuluna başlanmışdır. Birsinifli ibtidai məktəbi qurtaranlar böyük ehtiyat sinfinə, ikisinifli ibtidai məktəbi qurtaranlar isə birinci sinfə qəbul olunacaqlardır. Xüsusi surətdə təhsil etmiş olanlar komissiya hüzurunda imtahan edilib layiq olduqları sinifə alınacaqlardır. İşbu üç sinifdə oxuyacaq müəllimlər [şagirdlər] darülmüəllimin pansionunda yaşayacaq və hər bir ehtiyacları darülmüəllimin idarəsi tərəfindən təsviyə olunacaqdır [aradan qaldırılacaqdır].

Ərizələr müdiriyyət tərəfindən indidən qəbul olunur.

**ELAN**

Maarif Nəzarəti bununla məlum edir ki, gələcək 1919-1920-ci sənəyi-tədrisiyyədə milliləşmiş məktəblərdə türk lisanında təlim veriləcək. Siniflər aşağıda göstərilənlərdən ibarətdir:

Əlifba, kiçik və böyük ehtiyat sinifləri və birinci sinif – Birinci və İkinci zükur [oğlanlar] edadilərinə; əlifba, kiçik və böyük ehtiyat sinifləri, birinci, ikinci və üçüncü siniflər – Realnı məktəbində; əlifba, kiçik və böyük ehtiyat sinifləri, birinci və ikinci siniflər – İkinci Realnı məktəbində; əlifba, kiçik və böyük ehtiyat sinifləri və birinci sinif – Balaxanı Realnı məktəbində; əlifba, kiçik və böyük ehtiyat sinifləri, birinci və ikinci siniflər – Birinci Milli ünəs [qızlar] edadisində; əlifba, kiçik və böyük ehtiyat sinifləri və birinci sinif – Mariinski Ünəs edadisində.

Çocuqları məktəbə vermək üçün pişəzvəqt [vaxtında] fəvqəlzikr [yuxarıda adı çəkilən] məktəblərin rəislərinə ərizə verməlidir. Ən yoxsul müəllimlərin [şagirdlərin] haqqı-tədrisdən azad edilmələri və onların təlim şeyləri və libas almaqlarına maddi müavinət verilməsi üçün Maarif Nəzarəti işbu məktəblərdə dövləti stipendiya təsis etmək xəyalındadır.

T-239

**QİSMİ-RƏSMİ****Məşixətdə**

Sənəyi-cariyyə 10 eylöldən etibarən Qazax qəzasından Hatəmağalı prixoduna həman qəryə əhlindən Molla Abidin Molla Ələsgər oğlu molla təyin edilmişdir.

*Məşixət sədrləri:*

*Mustafa Əfəndizadə,  
[Axund Ağə] Ağəlizadə.*

**HAQQ YERİNİ TUTAN GÜN**

Azərbaycan türkü Mayısın 28-də istiqlalını elan etmiş, sentyabrın 15-də qəsiblər [qəsbkarlar] əlində inildəyən paytaxtı xilas etmişdir.

Mayısın 28-i Azərbaycan Cümhuriyyət tarixinin ibtida [başlanğıc] günü isə, sentyabrın 15-i o ibtida qədər qiymətdədir.

Sentyabrın 15-i vaqə olmasa, yəqin ki, Mayıs 28-inin ibtidası bir sənəyi-dövriyyəsinə [ildönümünü] görmədən intəhaya varar, gedərdi.

Bakının Azərbaycan üçün sadə bir paytaxt deyil, adətən əfsanələrdə söylənən bir “can şüşəsi” olduğunu nəzərə alarsaq, həqiqi istiqlal gününün sentyabrın 15-i olduğunu qəbul etməliyiz.

Mayın 28-də böyük bir haqq elan olunmuş, sentyabrın 15-də isə bu haqq yerini tutmuş idi.

Hər millət müstəqil olaraq yaşaya bilər – deyə dünyaya qarşı nümayişlər yapan bolşeviklər Bakını əldən vermək istəməmişlərdi. “Bakı Sovet Rusiyasından ötrü lazımdır” – deyə Azərbaycan demokratiyasına qəsd etmiş, xoşbəxtliklərini türk bədbəxtliyi üzərində quran qüvvətlərlə ittifaq bağlamış, Mart hadisəsi ilə başlayaraq Bakıda axıtdıqları qan seylabələri [selləri] ilə Azərbaycan atəşi-müqəddəsini söndürmək istəmişlərdi.

Fəqət Azərbaycan türkü tam bir məyusluq və ümitsizlik dərəcəsinə gəlmiş ikən, üzünü böyük qardaşı Osmanlı türkünə çevirib istimdad etmiş [imdad istəmiş], qardaş səsinin ləbbeyk [hazırım, baş üstə] sədasını eşitmişdi.

Bir tərəfdə bolşevik, daşnaksaqan, menşevik, kadet, daha sonra ingilis, əlavə olaraq alman qüvvəti, digər tərəfdə isə Türkiyə-Azərbaycan qüvvəti qarşı-qarşıya gəlmişdi.

Birinci tərəf Bakını Azərbaycandan ayırmaq surəti ilə siyasi bir qital [qırğın] icra etmək istəyir, digər tərəf isə son qətrə qanını axıtmaqla olsa da, haqqı yerinə oturtmaq istəyirdi.

Bugünkü böyük bir gündə, Qurban bayramının ərəfəsində, iki qardaş türkün türklük məfkurəsi məbuduna qarşı verdikləri qurbanlar qəbul olunaraq qanlara boyanmış, Bakı küçələri düşməndən təmizlənmiş, haqq yerini tutmuş idi.

Haqq yerini tutduğu bu gündə biz şüahədayi-istiqlal və istixlasımızın [istiqlal və qurtuluş şəhidlərimizin] böyük ruhu hüzurunda şükran borcumuzu əda etməliyiz.

Bu gün yeni Cümhuriyyətimizin sətəvətini [qüdrətini], ordumuzun paytaxtımız küçələrindəki yürüşünü görüb kökslərimizi qabardırkən, şühədə qəbri üzərinə gedib də fatihə verməyi unutmamalıyıq.

Onlar, o böyük vücudlar, tam vaxtında bir məlikeyi-nicat [xilas mələyi] kimi yetişərək özləri öldülər, fəqət bizi ölümdən qurtardılar.

Onlar – bu, ölümü istehqar edən [saymayan] böyük adamlar, bizə yaşamaq üçün ölmənin nə məsud, nə şanlı, nə şərəfli bir xislət olduğunu öyrətdilər. Onlar – o fədakar insanlar, Azərbaycan Cümhuriyyətinin paydar olmasına, məmləkətimizin cəllad ciyəsindən [ipindən] qurtulmasına səbəb oldular!

Şu qara torpaqlar altında yatan Anadolunun Məhmədciyi Azərbaycanın hankı bir qarış torpağıdır ki, oranı kəndi fədakar qanı ilə boyamamışdır. Bilxassə Bakı ətrafının hər hankı bir dərəsini, hər hankı bir təpəsini gəzsəniz, bir şəhid məzarına rast gələrsiniz. Bu şəhid, Çanaqqalanı köksü ilə müdafiə edən qəhrəman türkün igid qardaşıdır. İstanbulu müdafiə etmiş, imdi də yeni bir türk hökumətinin paytaxtını – Bakını düşməndən xilas etmək üçün buraya qədər gəlmiş və şəhid olmuşdur.

Bu gün bu şühədanın məzarı üstündə bir abideyi-şükranın binası vəz olunacaq [minnətdarlıq abidəsinin bünövrəsi qoyulacaq]. Fəqət bilməm ki, bu abidə keçən il sentyabrın 15-də dul qadınların, yetim uşaqların, sevincli gəlinlərin bu xilaskar

qardaşlara qarşı bəslədikləri hissiyyəti tamamilə təsvir və təsbit edə biləcəkmiz?

Haşa, azərbaycanlının sineyi-şükranında həkk olunan qardaşlıq xatirəsini nə bir usta həkk edər, nə də bir daş və yaxud tunc ona təhəmmül edər [dözər].

Bu gün bütün Azərbaycan, Qafqaziya İslam Ordusunun Nuri paşa, Mürsəl paşa komandalarındakı Osmanlı zabitan və əfradının xatirəti-həzini ilə [zabit və əsgərlərinin həzin xatirələri ilə] həm şad, həm də məhzundur. Şaddır, çünki onların həmiyyəti, onların müavinəti ilə bugünkü bayramı dərk etmişdir. Məhzundur, çünki kəndisinə böylə bir sədəti qazandıran qəhrəmanların kəndi vətənləri, ana yurdları təhlükələr içində və bizim hürriyyətimizə səbəb olan o böyük vücudlar hal-hazırda hürriyyətdən məhrum bir haldadılar.

Həqiqi istiqlalımızın guşə daşı qoyulduğu bu gündə, kəndi cəsədləri ilə binayi-istiqlalımızı təhkim edən [möhkəmləndirən] qəhrəman millətdaşlarımızı salamlarkən, onları yetişdirən o böyük Türk Vətəninin xilas və nicatı üçün səmimi dualarımızı bargahi-əhədiyyətə tövcih etməyi [bir olan Allahın hüzuruna yönəltməyi] də unutmayız. Yalnız kəndisini deyil, düşmənlər əlində qalıb haqqı paymal edilməkdə [tapdalanmaqda] olan qardaşını dəxi müdafiə edə bilən bir millət müşkülət içində qala bilər, fəqət əmin olunuz ki, məhv ediləmməz!

Əvət, haqq yerini tutduğu böylə müəlla [uca] bir gündə türklüyün təmini-istiqlal və istiqlalı üçün ölən şühədanın böyük ruhu hüzurunda:

Əlimizə bir vədiə [əmanət] olaraq tapşırılan bayrağımızı qardaşlarımızın fəda-

karlığına imtisal edərək [onlardan örnək alaraq] şərəf və namusla mühafizə edəcəyimizi əhd edəlim!

Biləlim ki, bu vasitə ilə biz həm türklüyü qüvvətləndirir, həm müsəlmanlığa, həm də insanlığa xidmət edirik.

*M. Ə. Rəsulzadə*

## QURTULUŞ

*Şu qarşığı duman çıxan bacadan  
Sən gəlmədən iniltilər çıxardı  
Geciksəydin məzlumların fəryadı  
Yeri, göyü, kainatı yıxardı  
Ə. Cavad*

Rusiya, o yekə Rusiya, cahanşümul müharibənin taqət-fərsa [taqətdən salan] zərbələrinə davam edə bilməyib yıxıldı. Yıxılarkən cəbhələr açıldı. Cəbhələr açılacaq müqabil tərəfin qoşunları müxtəlif yerlərdən sel ayrımaları kimi Rusiyanın torpağını basmağa başladılar.

O torpağın bir hissəsi də Qafqaz idi ki, müqabil tərəfin, yəni alman və türklərin qoşunları tərəfindən müharibə siyasətinə görə işğal edilməsi icab edirdi [lazım gəlirdi].

Lakin türkləri, türk əsgərini, türk zabiti və paşasını Qafqaza gətirdən yalnız bir siyasət hökmü deyildi. Bu hökm ikinci planda idi. Birinci planda olan hökm isə milliyyət iqtisasının [zərurətinin] əmri ilə sadir olmuş [meydana çıxmış] vacibül-əməl bir hökm idi ki, hər bir türk onu kağız üzərində deyil, öz qəlbində, öz sinəsində yazıldığını hiss edib yerinə gətirmək və

yerinə yetirmək üçün şövq və həvəslə irəliləyirdi. O hökm böylə əmr edirdi: Get, dini dinindən, dili dilindən olan qardaş və bacılarını, ata və analarını xain zalımların, namərd qatillərin və həyasız qasiblərin [qəsbkarların] zülüm çəngalından [caynağından] xilas et!

Əvət, bu, o zaman idi ki, Azərbaycanın mühüm nisfi, [hissəsi] abad və mə'mur ikən xarabazara döndərilmək üzrə xain və xasirlərin [uğursuzların, yolunu azmışların] murdar çəkmələri altında əzilməkdə idi.

Azərbaycan füqərayi-kasibəsinə cənnət vəd edib də cəhənnəm göstərənələr, öz qüvvələri az imiş ki, daşnak köməyinə də təmə [tamah] etməkdən iyrənməyib, türk övladının haqqını qəsb, canını qətl, malını qarət və evini viran etməklə “qrajdan” müharibəsi bəhanəsi ilə bir milləti yer üzündən məhv və nabud [yox] etmək kimi divanəvar [ağlasıgmaz] bir cinayət icrasına məşğul idilər.

Topu, tüfəngi, makinası, təyyarəsi və bitməz-tükənməz cəbbəxanası olan cəlladlara qarşı əliboş müsəlman nə edə bilərdi? Tələf olub gedərdi, ölərdi.

Bir-bir, iki-bir, yüz-bir, min-bir tələf olub gedərdi.

Bir az qalmışdı ki, canilər cinayətlərini itmama yetirib [tamamlayıb] bütün Bakı quberniyasını türk övladından təmizləyəcəklərdi.

Əcəba bu nə müharibə idi, bu nə qırğın idi? Deyirlər ki bu, “qrajdan” müharibəsi, sinif müqatiləsi [vuruşması, qırğını] idi. Yəni bolşeviklər füqərayi-kasibə xatirəsi üçün burjuylarla müharibə edirdilər.

Lakin bu yalandır və bunun yalan olduğunu isbat edən minlərcə müsəlman füqərayi-kasibəsinin meyitləridir ki, bol-

şevik qoşunu tərəfindən “müsəlman ol-duqlarına görə” çox rəhmsiz bir surətdə öldürülmüşdülər.

Bəs bu nə idi?

Bu, siyasi və milli bir müharibə idi. Siyasi tərəfini yeridən bolşeviklər idilər ki, bizə “istiqlal əvəzinə xarabazarlar göstərmək” vəd etmişdilər. Milli tərəfini də iltizam edən [öhdəsinə götürən] daşnaklar idi ki, bunlar da “əlimizə yaxşı fürsət düşüb” deyər qanlarına yeriklədikləri müsəlmanları qırıp qurtarmaq istəyirdilər.

Bu idi.

Lakin cəlladlar cinayətlərini axıradək itmama yetirə bilmədilər.

Haqq ordusu məzlumların imdadına yetişdi və düşməndən neçə qat az olduğu halda müharibəyə girişib düşməni bədi və qaçırdı.

Qanlı əllər Azərbaycan üzərindən dəf olcaq yaralı və sitəmdidə [zülüm görmüş; haqsızlığa məruz qalmış] vətənimiz, hökumət və millətin səy və ehtimamı [çalışması, əlləşib-vuruşması] sayəsində yavaş-yavaş öz adi halına düşüb, bu gün o dərəcə bir asudəliyə çatıbdır ki, bolşevik və Denikin “diyar”larından gələnlərin sözlərinə görə burası oralara nisbətən bir behişt və cənnət misalındadır.

Bu gün qurtuluş və xilasımız yolunda canlarını qurban verib bizə bu dünyada cənnət göstərməklə özlərini o dünyanın behiştinə vasil edən şühədayi-möhtərəminin [möhtərəm şəhidlərin] məzari-əzizləri [əziz məzarları] üzərində fatihəxan olmaqla [fatihə oxumaqla] özlərini yad və ruhlarını şad etmək hər bir türkün və ümum islam əhlinin müqəddəs vəzifəsidir.

*Hacıbəyli Üzeyir*

## TELEQRAF XƏBƏRLƏRİ

*(Azərbaycan radio mövqifi tərəfindən alınmışdır)*

*(Bolşevik xəbərləri)*

### Hərbi əməliyyat

Şimal cəbhəsi - Dvina istiqamətində şiddətli müharibə nəticəsində Şimali Dvina tərəfində bir qaç köy zəbt və üsərə iğtinam eylədik [əsirlər qənimət aldıq]. Əsirlər içində 6 ingilis vardır. Kadef istiqamətində şiddətli müharibə davam edir. Kaçalinin cənub tərəfində düşmənin təərrüzatı [hücumları] dəf edilib böyük tələfatə düçar edilmişlərdir.

Qərb cəbhəsi - Narvsk istiqaməti təbədüllatsızdır [sabitdir, dəyişməmişdir].

Lujsk[i] istiqamətində düşmənin təzyiqatı altında qitəatımız [hərbi hissələrimiz] yeni cəbhələrə övdətə [qayıtmağa, geri çəkilməyə] məcbur olmuşlardır.

Kalinkoviçi dairəsində Kalinkoviçin 35 fərsəx məsafəsində bir qaç köy qitəatımız tərəfindən işğal edilmişdir.

Romansk istiqamətində hücumumuz genişlənərək bir mövqif [stansiya] və Baxmaç köyünü qitəatımız zəbt etmişdir.

Fepotov müharibələrində iki mitralyoz ilə xeyli fişəng iğtinamımız [qənimətimiz] olmuşdur.

Sumsk [Sumı] istiqamətində Vorobja qəsəbəsini işğal etdik. Valuysk dairəsində qitəatımız Valuysku təxliyə edərək Mandrovo ətrafında müharibə davam etməkdədir.

Türküstan cəbhəsi - Kizlyar istiqamətində hücumə keçmək istəyən düşməni tərd edilmişdir [qovulmuşdur].

Yanayskın 55 fərsəx məsafəsində düşməni tərd edib, 2 top və 1 zirehli tren [qatar] zəbt etmişlərdir.

Ural nəhri sahilində hücum etmək niyyətində olan düşməni süvari hücumları tərd edilmişdir.

Orsk və Aktyubin dairəsində cənubi düşməni ordusunun mabaqisi [qalanı] 20 min kişi bütün ləvazimatı-hərbiyyələri ilə təslim olmuşdur. İşbu dairədə son həftə zərfində 45 min kişi təslim olmuşlardır.

Daşkənd dəmiryoluna hücum edən qitəatımız Aralskoye more mövqifi[ni] [stansiyasını] müharibə ilə zəbt etmişdir. Mövqeni işğal etmiş 1200 kişidən ibarət 1-ci Türküstan alayı bizə təslim olduğundan başqa, işbu dairədə əxzi-mövqə etmiş [mövqə tutmuş, yerləşmiş] 42-ci Troitsk alayı, dəmiryolu və teleqraf taboru bütün texnik ləvazimatı ilə bizim tərəfə keçmişlərdir.

### Vilson və Avropa

Lion - Prezident Vilson Məclisi-Məbusanda irad etdiyi [söylədiyini] nitqində bilxassə (teleqraf buraxılmış) iki övzaya ətfinəzər etmiş [iki hala nəzər salmış] və bəyan etmişdir ki, düvəli-xaricə [xarici dövlətlər] borcdan xilas olunca bir qaç nəsil dəyişiləcəkdir. O babda Amerikanın əhvali-maddiyyəsi xeyli gözəl bir vəziyyətdədir. Cəmahiri-Müttəfiqə [Birləşmiş Ştatlar] dövləti dünyanın sənayesinin tərəqqisinə müavinət üçün təkə olaraq xeyli sərvətə malikdir. Prezident qeyd edir ki, miləli-sairəyə [digər millətlərə] maddi müavinətdə bulunması xüsusu Cəmahiri-Müttəfiqə öhdəsinə tövdi edilir [tapşırılır].

**Klemansoya qarşı**

Kopenhagen - Sülh müahidəsini [sazişini] təsdiq üçün müzakirənin təcridi [bərəpasi] ilə əlaqədar olaraq siyasi dairələrdə hərəkət müşahidə edilməkdədir. Sabiq Baş vəzir Brian başda olaraq Klemanso əleyhinə kompaniya açılacağını açıqdan-açığa söyləyirlər.

**Kolçak nümayəndələri**

Kovno - Kolçak nümayəndələri vürud edib [gəlib] rus əsakarını təşkil etmək üçün izin istəmişdir. Latviya hökuməti [bu] xüsusda nümayəndələrin övdətini [geri qaytmasını] rica etmişdir.

**İngiltərə-Fransa münasibəti**

Petrograd - Kopenhagen qəzetəsi “Politiken” yazır ki, Fransa ilə İngiltərə münasibəti soyuqlaşmışdır. İngiltərə-İran etilafı [razılaşması] hüsula gətirdiyi təsirat altından bu vaxta qədər Fransa mətbuatı qurtarammamışdır. İngiltərə-İran etilafı qərarınca, ingilis sərvətdarları İrana bütün-bütünə sahib olub, Vahid Rusiya bərpa etmək amalına da İngiltərənin İran siyasəti mümaniət [manecilik] etdiyindən, fransızların ədəmi-xoşnudisini mövcib [məmnuniyyətsizliyinə səbəb] olur. Məzkur [adı çəkilən] qəzetə, məqaləsinin xatiməsində deyir ki, Rusiya xüsusunda İngiltərə və Fransanın müxtəlif siyasət tətbiq etdiklərini son həvadis açıqcasına isbat edir.

**Amerikada**

Kopenhagen - “V.” qəzetəsinin əxbaratına [xəbərlərinə] nəzərən, Almaniya sülhünü imza etmənin əleyhinə və lehinə qalxmış olan mübarizə bir siyasəti-mü-

hümmə surətini almışdır. Vilson təbliğat etmək üçün məmləkəti səyahət edəcəkdir. Hollanda teleqraf bürosunun Parisdən aldığı teleqramlara görə, Amerika sülh heyəti teleqrafən Vilsondan sual edəcəkdir ki, onun Avropada qalmasının səbəbi varmıdır? Xüsusən, Amerika sülh heyətini mükəddər edən [kədarləndirən] Romaniya-Macaristan münasibətinə qarşı Paris Sülh Konfransının qeydsizliyidir.

**Latviyada almanlar**

Velikiye Luki - Riqa qəzetəsi “S.-d.”nin əxbaratına nəzərən, Latviya hal-hazırda pək müşkül dəqiqələr keçirməkdədir. Nəmə əsgərləri latış qitəatını [hərbi hissələrini] tərksilah etmişlərdir. [Rüdiger fon der] Qolts silahların iadəsini [qaytarılacağını] vəd etmiş, ancaq rica edir ki, latış qitəatını şəhərdən kənar etsinlər. Çünki Müttəfiqlər tərəfindən müavinət edilən Latış hökumətinə qarşı nemsələr pək ədavətəkarənə bir vəziyyət almışlardır. Latviya hökuməti, qitəati təxliyə etməməyi qət etmişdir. Ona görə, almanların təxliyəsi dayandırılmışdır. Mitava ilə Riqa arasında dəmiryol müxabirəti [rabitəsi] münqəte olmuşdur [kəsilmişdir].

**İngilislərin şimaldan getmələri**

İngilislərin Arxangelskdən əsgərlərini aparmaqlarına görə, Arxangelsk burjuaziyası arasında həyəcan başlanmışdır. Şimal oblastı hökuməti qəzetələrdə buraxdığı dəvətnamələrlə əhalini sakit edib deyir ki, ingilislər gedirlərsə də, lakin Ağ qvardiya əsgərlərini silahdan təmin etmişlərdir ki, bolşeviklərlə mübarizə etməyə iqtidarı olsun.

**Qərbdə inqilab hərəkatları**

Fransa və İngiltərə qəzetələri qərb tərəfdə bahalıq və işsizlik münasibətilə başlanmış hərəkdən bəhs edirlər. Yevropada görünən inqilab hərəkatlarının ümdə səbəbi kömür qəhətliyi və tətillərdir. Amerika-İngiltərə hökumət qəzetəsi “Tayms” yazır ki, İngiltərədə bir tətill bitdikdən sonra digəri başlanır. Tamamilə tətill içərisindəyiz. Tətill bir tək İngiltərədə deyil, Yevropada və Amerikada da vardır. Qərb fəqərəyi-kasibəsinin [proletariatının] inqilab ibtidası [başlanğıcı] ümumi tətildir.

Almaniya qəzetələri İtaliyada Turin şəhəri küçələrində çarpışmalar olduğunu xəbər verirlər. Geri çəkilən polis məmurları sosialistlərə atəş açmışlardır. Bir günlük tətill elan edilmişdir. Sabahı günü yenə dəhşətli vuruşma olmuşdur.

Almaniya inqilabının birillik münasibətilə Berlində kommunistlərin təzədən üsyan qaldıracağı gözlənilir. Amerikanın müxtəlif yerlərində ağlarla qaralar arasında qanlı müsadimələr [toqquşmalar] olduğu xəbərləri alınmaqdadır. Çikaqoda şiddətli vuruşmalar olmuşdur. 41 ev yandırılmışdır.

**Vilsonun təşviqatı**

Vilson təşviqat edir ki, Amerika öz sərvəti ilə hamı Müttəfiqlərə kömək etməlidir. Çünki onlar hərbi istiqrazdan [borcdan] azad ola bilməyəcəklərdir. Vilsonun bu zəhmətləri hədəf edəcəkdir. Çünki Amerika sərvətdarları Müttəfiqlərə para ilə müavinət göstərmək arzusunda deyildirlər.

**Almaniya əməlləri**

Saar oblastında Almaniya əməlləri-

nin fransalılar əleyhinə narazılığı artmaqdadır. Almaniya əməlləri Almaniya parasının kursunun qaldırılmasını tələb edirlər.

**Don kazakları və Denikin**

Balaşovdan xəbər verirlər ki, Don oblastı kazak və köylüləri Denikin ordusundan ötrü təzədən əsgər cəmi edilməsinə var qüvvələri ilə mümaniət [manecilik] göstərir. Köylülər öz atlarını Denikin əlinə verməmək üçün şikəst edirlər.

**MİLLİ BAYRAM**

Bu gün Azərbaycan türklük və müsəlmanlığın həyat və böyük ziyyəmət [dəyərlə, çox qiymətli] millətin varlıq meydanında yüksəlidiyi bir gündür. Onun üçün bu gün ruhumuzdakı şadinin qələyanında [şadlığın aşib-daşmasında] ziyadə bir qüvvət vardır. Nasıl olmasın ki, sənəlcə rusların pənceyi-zülüm və təəssübündə [zülüm və fanatizm pəncəsində] inlər və inlərkən, daha doğrusu bir atəşi-imha [məhvedici atəş] içində yanarkən ümidinin fəvqündə olaraq bir hücum-xilası [xilasedici bir həmlə] ilə irəli atılmaqlığımız nəticəsində fəlah [qurtuluş] və nicat sahəsinə çıxıb bildik.

Əvət, böylə qurtulma fəaliyyəti, yaşamaqlığımız üçün pək lazım idi. Zira bir az daha miskinənə təvəkkül göstərib hər həqarətə boyun əysəydik, dünya üzündən məhv olduğumuz kimi, bundan sonra da ruyi-rahət və mövcudiyət [rahatlıq və varlıq üzü] görməyəcəkdik. İştə bunun üçün bu gün türk müsəlmanların qəlbin-

də bu məcburiyyəti-mənəviyyədən dola-  
yı cövhəri-qeyrət parlamağa başlamışdı.  
Binaənileyh [ondan ötrü] bu müştərək duy-  
ğu xalqın kaffəsi [hamısı] qəhrəmanlıq cə-  
sarətini yaptı.

Yenə bu ehtisasın [hisslərin] qüvvəti  
ilə Allahın, bəşəriyyətin bəyənəcəyi bir  
qurtuluş hərəkəti ixtiyaratından Osmanlı  
türk qardaşlarımızın minlərcə şəhid ve-  
rərək cihadlarına biz də peyrov olduq  
[ardınca getdik], istiqlal qazandıq. Bu hür-  
riyyət, [bu] haqqı idamə [davam etdirmək]  
və mühafizə üçün sonra əlimizdən gələn  
qüdrəti sərf etdik, vüqarımızı buraxma-  
dıq, gündən-günə artan fəaliyyətimizə  
fər verdik [artırdıq, parlatdıq, gücləndirdik].  
Bununla dünyaya yaşamağa layiq oldu-  
ğumuzu isbat etdik.

İştə, bütün bu çalışmaları, dəprən-  
mələrin, yorğunluqların səmərəsi olmaq  
üzrə yaşamaqda, tərəqqidə istiqlala nail  
olduq. Artıq hər saniyə min dəfə ölmək  
əzası [əzab-əziyyəti] qorxusundan xilas bul-  
duq. Bu günün xatirəsini bir almaz tac  
kimi daşıyan bu gün milli bayramımız ol-  
duğu üçün hər üzdə sevinc əsəri həddin-  
dən fəzlə nüməyan olur [görünür]. Hər köks  
ziyadə bir havayı-iftixarla qabarır. Hər şəxs  
duyduğu səneyi-milli ilə zövqəb görü-  
nür.

Böylə bir günün təqdisində [müqəd-  
dəsləşdirilməsində] hissi-intiqamın verdiyi  
fəaliyyət tövhid və hər fərddə bir başqa  
əsəri-təbcil [ucaltma, tərifləmə əsəri] gös-  
tərir. Bu qədər böyük nemətlərə məzhər  
[nail] olmaq və heysiyyəti-milliyəni yük-  
səltmək üçün cihad yolunda fədakarana  
qanını tökən şühədamızı hörməti-əzime  
[böyük hörmət] ilə xatırlayalım və ruhla-  
rına fatihələr oxuyalım. Qüzatımızı da [qa-

zilərimizi də] kamali-təbcil ilə [ucaldaraq,  
tərifləyərək] alqışlayalım.

Z. Q.

## XATİRƏ

**15 eylül 1918-ci sənə –  
15 eylül 1919-cu sənə**

Bir qaç ay (1918-ci sənə martından  
həman sənə eylülünə qədər) düşmən əş-  
qiyası [caniləri], daşnak hayudları [qul-  
durları] işgəncəsinə məruz qalmış, sitəm-  
kar qanlı əllər ilə aşıyanəsindən tərd edi-  
lib [yurd-yuvasından qovulub] qəzanın key-  
fəmayeşasına tövdi edilmiş [taleyin hök-  
münə tapşırılmış] balü pəri [qolu-qanadı]  
qırıq quşlar kimi gah yabançı bir səhra və  
gah xunin [qanlı] bir mühit içində səfil və  
müdhış [dəhşətli] övqat imrarına [vaxt ke-  
çirməyə], daha yaxışıqlı bir təbir [ifadə] ilə  
– sürüklənməyə məcbur olmuş idim.

Ümidsizlik məni daha ziyadə boğur, on-  
suz da cərihədar [yaralı] ruhumu mənə-  
nələrdən keçirərək əzir və çiyneyirdi [tap-  
dalayırdı].

Ümid nərədən olsun! Xalq başsız, təş-  
kilat yox, ümid və əməllərimizin [arzu-  
larımızın] yeganə mənbəyi olan Bakı dəxi düş-  
mən tərəfindən işğal edilmiş, müntəzəm  
ordu və son sistem əsliyə [silahlar] ilə is-  
tehkam qılınmış idi.

Ah, şu günləri, şu səfalət və həqarət  
dəmlərini kim görmədi? Bir daha təsvirə  
hacət varmıdır?!

İştə, tam bu sıralarda idi ki, Osmanlı  
qəhrəmanları, türk şahinlərinin Bakı ət-  
rafını əhatə etmələri xəbəri-şafisini [şəfa  
verici xəbərini] eşitdim.

İnana bilərmi idim?!

Məzalimə qarşı ancaq ə'maqi-qəlbin-  
də [qəlbinin dərinliklərində] etdiyi nifrin-  
lərdən [lənətlərdən] başqa heç bir əsba-  
bi-tədəfeyə [müdafə vasitəsi] bulamma-  
yan bir zavallı, bu qədər həyatbəxş şayi-  
əyə birdən-birə nasil inana bilərdi? Lakin  
Cənabi-Allah inayətini kəsməmiş imiş. Bi-  
zim də arxamız, yaman gündə dadımıza  
yetişənlərimiz yox deyilmiş.

Əvarizi-qeyri-təbiiyyə mümaniyyətinə  
[qeyri-təbii hadisələrin maneçiliyinə], vəsa-  
iti-nəqliyyə fiqdanından [nəqliyyət vasitə-  
lərinin olmamasından] yolun üzərində uğ-  
raya biləcəyim müşkülətə etina etməyə-  
rək, şu türk qartallarını, ancaq irqdaşla-  
rını mühafizə niyyəti ilə dağları, dərələri  
adlayaraq imdadımıza qoşan şu qəhrə-  
manları, şu Çingiz və Teymur müməssillə-  
rini [timsallarını] ziyarət etmək, bilmüşa-  
hidə [şəxsən, şahid olaraq] görmək üçün əz-  
mimi cəzm etdim [topladım].

Artıq durmaq qabilmi idi?

İştiaqımın izdiyadından [şövqümün, ar-  
zumun şiddətindən] yolun olmazın müsibə-  
ti zərrəcə də olsa məni mütəəssir edəm-  
məmişdi. Eylülün 13-cü günü ta çocuqluq  
zamanlarımdan bəri həsrətləri ilə dəmgü-  
zar olduğum [birgə olduğum, yoldaş oldu-  
ğum] ulu türkün rəşid zabitanını və şanlı  
ordusu əfradını [əsgərlərini] rəyüleyin [öz  
gözümlə] ziyarət etməklə məsud və bəx-  
tiyar olmuş idim.

Tanışlarımdan azərbaycanlı bir tələbə-  
nin Masazır köyündə təqərrür etmiş [qə-  
rarlaşmış, yerləşmiş] xəstəxanaya sihiyyəçi  
sifəti ilə istixdam etməsini [işlədiyini] öyrə-  
nincə, o günün axşamı həman oraya qoş-  
muş idim.

Bir gün irəli xəstəxana heyətinin irəli

cəbhələrə göndəriləyi xəbərini alcaq,  
bir parça şaşırırmış və:

– Yahu, bu gecəylən nə yapacağız, bi-  
zi casus zənn edib də qurşuna dizmə-  
sinlər ya! – yollu düşüncəmi arxadaşıma  
ima və ifham etmiş [demiş, başa salmış]  
və eyni zamanda “İşbu sivillər [mülki şəxs-  
lər] burada nə dolaşırlar?” sualı ilə nəfə-  
rə müraciət edən zabit əfəndinin səda-  
yi-amiranəsi guşədim olmuş idi [qula-  
ğım gəlmişdi].

Nəfərə fürsət buraxmadan irəli atıl-  
dım və mətlubumu [istəyimi] izah ilə ge-  
cələyin yollanmanın pək xətrəli [təhlü-  
kəli] olmasından dolayı şurada qalmamı-  
za müsaidə buyurulmasını da zabit əfən-  
didən ayrıca istirham [xahiş] etdim.

– Siz islammısınız? – deyə başdan-  
aşağı bizi nəzəri-tədqiqdən keçirdi.

– Əlhəmdülillah, əlhəmdülillah, əfən-  
dim, – dedim.

– Mən sizi kəndi odama alaram, fə-  
qət bəyani-məzirət ilə [üzr istəyərək] ərz  
edəcəyəm ki, bir əsgərin cəbhə boyunda  
nasıl bir odası ola biləcəyini kəndiniz tə-  
səvvür etməli və bir gecəlik rahatsızlığa  
qatlaşmalısınız, – deyə türk zabiti türklə-  
rə məxsus üluvi-cənab [alicanəblıq] ilə  
təltifatda bulundu.

– Fövqəladə mütəşəkkir və məmnun-  
uz, əfəndim həzrətləri, – dedim.

Mehmannəvaz zabit əfəndi ilə övzaya  
[vəziyyətə] dair təatiyi-əfkarda [fikir müba-  
diləsində] bulunduqdan sonra:

– Əfəndim, axşamçağı qarşımıza çı-  
xan bir xeyli əsgərin cəbhədən övdət et-  
mələri [geri qayıtmaları] səbəbini sormaya  
cəsarət edə bilermiyəm, – dedim.

– Bu gün təyyarələr cəbhəmiz üzə-  
rində uçub mövqeyimizi öyrənmələ-

rindən təbdili-məkan [yerdəyişmə] lüzumu hiss edilmiş və dolayısı ilə yarın təərrüzə [hücuma] başlanacağından, əfrada ufacıq bir istirahət vermək icab etmişdir.

– Yarın təərrüzə başlanacaqmıdır?

– Mütləq və bayram (o gün ərəfə axşamı idi) namazını da, inşallah, Bakıda əda edəcəyiz.

– Bizim də təyyarələrimiz olsaydı, müvəffəqiyyətimiz daha ziyadə təmin edilmiş olardı, – dedim.

– Nəqli müşkül, Cənabi-Haqqın inayəti [mərhəməti, köməyi] olarsa, təyyarə nə yapar, övladım?

Bu axırıncı cümlə nə qədər də saf bir etiqad ilə söylənilmiş idi.

Artıq yatmaq zamanı hülul etdiyindən [gəlib çatdığından] və qayət yorğun olduğumuzdan yalın döşəmə üzərinə uzanar-uzanmaz uyquya dalmış idik.

Ələssabah [sabah vaxtı] bir ləhni-Davudi ilə tərənnümsəz olan qayət ruh-nəvaz [ruh oxşayan] bir səs məni bidar etmiş [oyatmış] və büsbütün bir sameə kəsilərək [qulaq verərək] insanlara deyil, cəmadata [cansız təbiətə] belə icrayi-təsir ilə feyz-nisar [bərəkət, rifah, zövq saçan] olan şu ləhni istema üçün [səsə qulaq asmaq üçün] yerimdə doğrulmuşdum.

Bir əsgər azan oxuyurmuş. Bir daha şu azanı eşitmək üçün nələr verməzdim!

Zabit əfəndi yerində yox idi. Hənuz dan atmadan əsgər hərəkətə başlamışdı.

Cəbhənin bir hissəsini təşkil edən Masazırı artıq tərək etmək lazım idi.

Ərzdə qan və qan ətrafı boyadığı qızıl sūtrə [pərdə] ilə hər yeri məstur etdiyi [ört-düyü] kimi, səmanı da (ərzi təqlid edirmiş kimi) qanlı şəfəqlər qaplamış, qızıl səhab-

lar [buludlar] bürümüşdü.

Şəfəq sökülür, günəş də qanlı ləməati [şüaları] ilə doğurdu.

Yolumuza davam etdikdə, topların cəhənnəmnümun [cəhənnəmi andıran] partlayışı ətrafı lərzədar edərək [lərzəyə salaraq] eşidilməyə başladı...

Qarşı-qarşıya çıxdığımız süvari zabit əfəndiyə:

– Əfəndim, təərrüzə başlanmışmı? – deyə sordum.

– Düşmənin cinahlardakı qüvvələrini imtahan edirik, – cavabını verdi.

“Rəbbim, lütfünü kəsmə, Allahım, inayət et” duasını dilimin altında zikr edərək yürüyür, insanı əridəcək qədər atəşin həyəcanın tövliədə biləcəyi nətəyici [atəşli, alovlu həyəcanın meydana gətirə biləcəyi nəticələri] heç də nəzəri-əhəmiyyətə almayaraq, getdikcə şiddətlənmədə olan patlayışları ancaq guş edirdim [dinləyirdim].

Məşqətə [Maştağa] cəbhəsi altından keçərkən hər iki tərəf atəşlərinin hadd [kəskin, şiddətli] bir dövrəyə girdiyini, artıq tūfəng, mitralyoz və top sədalarının yek-digərindən təfriq edilməyərək [bir-birindən ayrılmayaraq] səlis və mədid [ardıcıl və uzun] bir uğultu ilə tənindəndəz olmasından [uğuldamasından, cingildəməsindən] anlamaq olurdu.

Axşam saat 7 radələrində məhəlli-iqamətimiz [dayanacaq yerimiz] olacaq Bilgəh seyfiyələrindekə [bağlarındakı, yay evlərindekə] tanışımızın xanəsinə yetişmişdikdə, yürüməkdən və susuzluqdan bayılırdıq.

Bir parça istirahətdən sonra həman oturduğumuz yerdə sərilmiş və tatlı-tatlı uyumuşduq.

– Canım, nə yatmısan, bir qalxsana, qiyamətlər qopur, – deyə üzərimdə durmuş arxadaşımın sədasi məni sərasimə [hövlnək, vahimə içində] olaraq qalxmağa məcbur etdi.

Atəş dəhşətəngiz və daha şədid və dilxiraş [könülə əzab verən] uğultusu ilə davam edir, fəqət ara-sıra həman uğultunu müstəğrəq edərək [batıraraq] rə'dəndəz olan [göy gurultusu kimi əks-səda verən] mühib [qorxunc] gurultular da eşidilirdi.

“Bu bizim səhra toplarımızdır ha. Oy, səsinə qurban, hay Allah müininiz [köməyiniz] olsun” kimi qırıq səslər mehtaba qarşı dövrə ilə oturmuş ixtiyarlar içindən qulağıma yetişirdi.

Biz də arxadaşım və sahibi-xanə ilə ixtiyarların arxa sırasında oturduq.

Ta uzaqlardan mehtabın şəşəəsini [parıltısını] yararaq irəliləyən bir kölgə nəzəri-diqqətimizi cəlb etdi. Yaxınlaşaraq salam verən şu adam sahibi-xanənin əqrəbasından imiş.

– Sən burada nə işləyirsən əcəba, cəbhəyə getmədinmi? – sualı ilə sahibi-xanə həman adama müraciətdə bulundu.

– Xəstələnib pək zəif düşdüyüm üçün dayanamıdım, – deyə həzin bir səslə cavab verdi.

İxtiyarlar da həman yanımıza qoşmuş və şu adamı həlqəvari mühat qılmışlardı [əhatəyə almışdılar].

– Yarın şəhərin alınacağına əmin olmalıdır. İştə bu gün öglədən irəli 20 türk çavuşu komandası altında 200 kişi Sabunçudan hərəkət edərək bir qurşun atmadan həp irəliləmiş və düşməni püskürdərək “Ermənikəndi”nə qədər yaxlaşmışız. Ax, bu türklər nə qədər də şəcirdirlər

[şücaətlidirlər]. Qurşun və mərmə hər tərəfdən yağdığı halda, heç deyəsən yerlərdən qımıldanırlarmı? Qurşun gəldiyi tərəfdən ancaq başını bir parça yan əyir, iştə o qədər. Biz qarın üstə süründüyümüz halda onlar dimdik duraraq həp “İrəli” komandası verir.

Həmçinin bizim üçün söhbət edən könnüllünün nitqi ixtiyarların: “Hay maşallah, hay maşallah!” sədəyi-təhsinxanları [tərifləyən səsləri] ilə münqəte olurdu [kəsilib].

O gecəni sabaha qədər müharibə davam etmişdi. Ertəsi günə ətraf əmiq və mövti [dərin və ölü] bir sükuta qarq olmuş, şu sükuta xələdar edən [pozan] ancaq “Şəhər alınmış, gözünüz aydın olsun” deyə yek-digərini təbşir edən [bir-birinə muştuluq verən] əhalinin sədəyi-pürsürurları [sevindici səsləri] idi. İştə, şu qərar ilə Bakı alınmış və bayram namazı da Bakıda əda qılınmış idi.

Həman tarixin əbədiləşməsi namına Cəmiyyəti-Xeyriyyəməz həman tarixə təvafüq edən [uyğun gələn] eylülün 15-ci günündə qəhrəman türk şühədəsi türbəsi üzərində rəzk ediləcək [ucaldılacaq] abideyi-rasimə binagüzarisini [rəsmi abidə mərasimini] icra edir.

Pək uzaqlardan gəlib bizi ölümdən xilas etmək üçün həyatlarını fəda edən şu şühədayi-bənamı [adlı-sanlı şəhidləri] bu gün biz də yad edəlim. Həpimiz məzaristanə qoşaraq xilaskarlarımızın ruhi-pürfütuhlarına [fəthlərlə, qələbələrlə dolu ruhlarına] bir fatihə ithaf etməklə vicdani vəzifəmizi ifa edəlim, millətədaşlar!

Hüseyn Rza

**BAKI DEYİR Kİ***Bir il əvvəl*

Qardaş həsrətilə çırpınan sinəm,  
Viran Xan sarayım, torpağım, daşım,  
Sönmüş Yanardağım, əski Mədinəm,  
Çılğın qızım “Quzğun” sevdalı başım.

Həpsi yollar[ın]dan yardım umardı,  
Onların həpsinin bir dərdi vardı.

Bən bir gəlin idim telim pərişan,  
Sallanmaq istərkən qopdu bir tufan!  
İncim göz yaşları, duvağım duman,  
Qaldım yana-yana... Yoxdu qurtaran!

Sevdalı qoynuma girən yabançı  
Gətirdi qəlbimə bir yaman sancı!

Eylülün on beşi, qaçmışdı uyqum,  
Bir “təkbir” eşitdim, qalmaq qorxum.  
“Allah-Allah!” dedim bən də qurtuldum,  
Bax yenə sevdalı bir gəlin oldum.

Üçrəngli həmail köksümün üstə,  
Darğınam düşməne, coşğunam dosta!

*Cavad***“CƏBƏLLÜTTARIQ”**

Bir sənə bundan əqdəm [qabaq] Şaum-  
yan irticasının qəlbəhəli olan Bakı şəhəri  
təbiətin və haqqın bükülməz qolu, dön-  
məz üzü ilə süqut etdi. O vaxt hənuz bir  
taqım qəddarların, “sosializm” və “bolşev-  
vizm” maskası altında füqərayi-kasibə-  
nin qanını şişəyə tutmuş olan daşnakla-

rın pənceyi-qəhr və məzəllətində inlə-  
yən Bakı, Azərbaycan paytaxtı, onunla  
bərabər bütün türk xalqı bir çox zülüm  
və təəddidən [insafsızlıqdan] sonra kəndi  
qəzəbalud [qəzəbli] nərəsi ilə türk millə-  
tinin istinadı olan Osmanlı ləşkəri-zəfər-  
peykəri [qalib çöhrəli Osmanlı ordusu] ilə  
azad və işğal edildi.

Azərbaycan türklərinin hüquqi-bey-  
nəmiləldən istifadə etməsinə mane olan-  
lar, bundan bəhrəvər olmaq istəyən o bö-  
yük kütləyə mitralyoz və toplarla qarşı  
çıxanlar, “Znamya truda” ilə [Nikolay Mi-  
xayloviç] Sundukyanlar, Umanskiyə bu  
gün yenə Bakını “Rusiya şəhəri” deyər  
adlandırır, Bakı üzərində vüqə bulmuş olan  
dəhşətli və qanlı müharibəni milli deyil,  
sinif mübarizəsi deyər göstərirlər. Bakını  
müdafiə uğrunda tələf olan “yoldaşları”-  
nın ruhuna əlvida deməklə, hali-həyatda  
qalanlarını da tərif və tövsif [vəsf] edirlər.

Bu, haqdırımı? Həqiqətdə də böyləmi?

Onlar bilməyirlər ki, hali-hazırda “Ru-  
siya şəhəri” deyər adlandırdıqları Bakı Azər-  
baycan paytaxtıdır. Onun fəth və istirdə-  
di [geri alınması] üçün minlərlə verstlər qo-  
şub coşan türklərdən əlavə, Azərbaycanın  
ən igid cavanları, ər oğulları çarpışmış  
və bu haqq yolda xaki-əbədiyyətə [əbə-  
diyyət torpağına] sərilməklərdir. Bu yolun  
haqq olduğu isə ümum vicdan sahibinə  
məlum olduğu kimi, yalançı sosialistlərə  
də məlumdur.

Azərbaycan türkləri haqq olmasaydı-  
lar, cüzi və zəif bir dərəcədə olan qüvvə  
ilə dolu kimi yağın 12, 8, 6 düymə [düym]  
topların partlayan şarapnellər[ın]ə, son  
sistemlə müsəlləh [silahlanmış] qüvvəyə,  
onlarla hərbi gəmilərə, zirehli avtomob-  
illərə, zirehli qatarlara qarşı dişini qıcı-

dıb köksünü açaraq, ayaq üstündə hü-  
cum və təərrüzdə bulunmazdılar. Göydən  
zirehli təyyarələrin mitralyozlarından yağ-  
mur kimi saçılan acı zəhərli qurşun və fi-  
şənglərə qarşı yerdən havaya hücum et-  
məyə qalxışmazdı. Qorxardı, qaçardı, əla-  
man çəkərdi.

Halbuki bunların heç birisi yox idi.

Siz isə batıldınız. Dəlil: yuxarıda gös-  
tərilən bir çox əlverişli və münasib cə-  
hətlərdən istifadə etmədiyiniz və tama-  
milə məğlub və məqhur [qəhr, məhv]  
olmağınızla xainanə, alçaqcasına tülkü  
kimi fərar etdiyinizdir.

Əgər siz dediyiniz kimi, “Ümumrusiya  
inqilabı üçün” işləyib bu kəlmənin altın-  
da bir çox hiylə və təzvir [fırıldağ], bir çox  
dolandırıcılıq ibraz etməsəydiniz [göstə-  
məsəydiniz], bəxt sizə xəyanət etməzdi.

\* \* \*

– Biz haqq olduğumuz üçün şu yer-  
dən dönməyəcəyiz, – deyər F. cəbhəsi ko-  
mandanı Ayn. bəy mənə söylədi:

– Tariq İbni-Ziyad kimi əsgərlərimizi  
uçurumlardan keçirib də arxasından bu  
dəryanın suyunu o iki qayaların arasından  
cari edəcəyiz [axıdacağız]. Bəxt və səadət  
bizə yar olarsa, Bakını işğal və fəth edə-  
cəyiz. Olmazsa, tamamilə bir nəfərə qə-  
dər ölüb məhv olacaq, olacağı da caha-  
ni-mədəniyyətdə dərin bir xatirə bura-  
xacağız. Düşmən varsın da bizə müqabilə  
göstərsin. Türk qorxmaz, düşmənin qur-  
şunu mənə dəyməz! Sən ey azərbaycanlı  
qardaş, sən də türksən, qorxmamalısan!  
Bir gün sipərdə qalarsan, burnuna barut  
qoxusu yetişsə, sən də şücaətli, rəşadətli  
bir əsgər olarsan da, haydi, oğlum,  
iştə, təərrüzə hazır ol!

\* \* \*

Sakit, mehtab bir gecə, cəbhəboyu də-  
rin bir sükuta və heyrətə qər q olmuş, san-  
ki böyük bir fırtına ibtidasında [başlanğı-  
cında] kəndisini hiss edərək dəhşətli bir  
vəqənin intizarındadır. İblislərin fərəhəf-  
za [şən] nəğmələrini tək-tük tufəng atəş-  
ləri xələdar edir [pozur]. Ay batmağa ya-  
xınlaşır. Və havanın qalın dumanlı bir ge-  
cəsində, saat 2 radələrində böyük bir və-  
qənin dəqiqəsi yetişdi. Başlandı...

Ümumi və son təərrüz!

Bütün cəbhə boyu Bakı və Azərbaycan  
tarixində birinci olan dəhşətli bir hərbi,  
bir ölüm meydanı açıldı...

Gecənin qalın dumanında cəhənnəm  
kimi zəbanə çəkən [cəhənnəm alovu kimi  
dil uzadan] qırmızı atəşlərdən başqa heç  
bir şey görünməyir. Hər iki tərəfdən açı-  
lan dəhşətli və gurultulu toplardan bü-  
tün cəbhə boyu yaşayan insanlar, çocuq-  
dan ixtiyara qədər, tamam heyvanat  
belə yerindən hərəkət edərək böylə bir  
ərəsatda [məhşər ayağında] nələr vüqə  
gəldiyini görmək istəyirdi.

Kainatı sarsıdan sövtlər [səslər] tam  
heybət və dəhşəti ilə ətrafı lərzədar edərək  
irəli hərəkət və düşməne qarşı təərrüzə  
davam edir. Son təərrüzün dəhşət  
və şiddətini təsvir etməkdən qələm aciz  
olduğu kimi, onun nəticəsini və ondan nə-  
şət edən [meydana çıxan, irəli gələn] ruh  
sevincliyini də yazmaq asan deyildir.

\* \* \*

X. kəndində durmaqda olan M. Ayn.  
bəyin dəstəsi böyük məharətlə düşməni  
səngərdən çıxararaq o gün axşam cəbhə-

ni yarmış və səngərə hakim olan təpələri işğal edərək toplardan şəhəri atəşə tutmuşdu.

Cəbhədə olan düşmənin sol cinahı geri çəkilməyə böyük tələfat vermiş və donanmadan hücum edən əsgərləri atəşə tutmuşdu. Sağ cinah bir qədər dayanmışdı isə, o dəxi tab edəmməyib şəhərin içərisinə çəkilmişdi.

Sol cinahdakı Məhəmməd Tofiq bəyin dəstəsi və Tatarski polk düşmənin güclü qüvvələrini Zığ və Küvil təpələrindən qovub sol tərəfdən şəhərə daxil olmuşlardı.

Böyləliklə, bu gün sentyabrın 15-də Azərbaycan paytaxtı tamamilə və qəti surətdə işğal edilərək üzərində hilal və yıldızlı al bayraq sancılmışdı. O bayrağın arxasında bir də Azərbaycan üçrəngli bayrağı təməvvüc edərək [dalğalanaraq], Azərbaycan istiqlaliyyətini təbşir [muştuluqlayaraq] və təqdir edərək minlərlə şühədanın qanı ilə əldə edilən o Cümhuriyyətin bəqasını Cənabi-Haqdan niyaz və istirham edirdi və deyirdi ki:

“Yaşasın Azərbaycan, var olsun Türk milləti!!”

*Piri [Mürsəlzadə]*

*Məhəmməd Tofiq bəyə ithaf*

## HÜCUM

Günəş batır, havada azca soyuqluq hiss olunur. Əsgəri, bir yeməkdən sonra topçu zabitinə xitabən söyləyir:

– Bu gecə axşamdan yatalım, zənnim-cə, hücum yarından keçməyəcək.

– Pək əla, yatalım.

Topun önündə, torpağın üzərinə uzanıb gözlərimi yumuram və səy edirəm ki, uyquya tez gedəyim. Altı ay yüksək dağlarda, susuz səhralarda, isitməli biyabarlarda dolaşmış istirahətsiz yaşayan bir vücut, təbii, torpaq deyil, daş üzərində belə tatlı-tatlı yatar. Yalnız uyumağa bir zaman bulunarsa.

– İsa bəy... İsa bəy...

Müfrəzə [dəstə] komandanı minbaşı Tofiq bəyin bağırtısı məni şirin uyqudan oyadır. Uca boylu, qara bığlı, ariq bədənli, gülməz simaya malik bu çərkəz balası Türk ordusunun namuslu və qayət fəal zabitandır.

– Bəyim, hazır! – çabuc cavab verirəm.

– Taboru hücumla hazır et!

Od kimi yerimdən sıçrayıb topçu zabitini daha oyadıram:

– Qardaşım, qalx, hücum əmri gəldi!

Revolveri belimə bağlayıb taborla təraf qoşuram.

– 2-ci tabor silah başına! – deyər əmr verirəm.

– Hüseyin, heyvanımı hazırla!

– Hazırdır, bəyim!

Süvarəm cavab verincə kəhər atımı bərabərimdə durdurur. Heyvanın üzərinə sıçrayıb əmr bəkləyirəm!

Ətrafda müdhiş bir həyəcan, ayaqların tappılması, süngülərin taqqılması, araba təkərlərinin səsi bir ölüm qoxusu verir. Dün xəstəlikdən şikayət edib solğun gəzənlər bu dəfə odlu bir təlaşla intiqama hazırlanıb silaha sarmalanır.

Bu gecə şəhər üzərinə hücum olacaq. İki aydan bəri sipərlərdə qurşun yağmuru altında qorxmayıb yaşayan cavanlar bu gecə nə isə təlaş edirlər.

Əvət, hər bir kəs təlaş etməlidir. O za-

man can qorxusu var idisə, indi din və vətən qorxusu var. Yarın ya islamın parlaq hilallı al bayrağı vətənin köksünə dikiləcək, ya islam balalarının məsum qanının son qətrələri ilə vətənin müqəddəs torpağı al bayraq açacaq!

Müfrəzə komandanı isə hey bağırır:

– Ağırılıq komandanı... Əli çavuş... Nərdəsin yahu, Allah bəlasını versin.

– Saat qaçdır?

Topçu zabitinə yanaşmış soru[şu]ram.

– Tam 12. Əcəba, əmr nə vaxt gəlmiş?

– Saat 10-da deyirlər.

Ucaboylu bir qaraltı məni qarşılayır.

– Bəy əfəndi, tabor hazırdır!

– Dursun!

Bir az daha keçir. Müfrəzə komandanı genə də bağırır. Komandan bəy başıpozuqları, taborları və topçuları nizama salıb məni çağırır. Heyvanımı sürüb komandana yanaşır[am].

– Aşağı en. Daha erkəndir!

– Nə vaxt hücum edəcəyiz? (Heyvandan enərkən soru[şu]r[am]).

– Sübhə bir saat qalmış, quzum İsa bəy. (Ciğaranı yandırarkən söyləyir.) Maştağalı qitəsi [hərbi dəstəsi] irəli gedəcək, onun arxası ilə topçu və topçu mühafizəsi dəstəsi yürüyəcək. Sonra Üçüncü Maştağa və Birinci Mərdəkan taboru. Sənin taburun isə ehtiyatda duracaq!

– Nasıl əmr edərsəniz. (Cavab verirəm.)

– Daha erkəndir. Mən bir az uyuyayım.

Komandan ilə topçu zabiti uyuyurlar. Mən isə dərin bir xəyalda Şubanı dağlarına tərəf baxıram.

Ölüm, ya həyat? Kim bilir, Axtının uca, soyuq və çırpacaq dağları arasında qərib buraxdığım və Ulu Tanrıya ismarladığım çocuqlarımın üzünü bir daha görəcəyəmmi? Altı ay bundan əvvəl toplar gurultu-

su, qurşun yağmuru altında vida etdiyim nazlı vətənim Bakının qanlı soçaqlarında hürr və azad gəzəcəyəmmi?

Mənim Allahım! Sən məndən daha eyi bilirsən ki, mən ölümədən qorxmam. Bir gün yaratmışam və bir gün daha öldürəcəksən. Yalnız illər boyu gördüyüm əziyyətlərin, çəkdiyim zəhmətlərin və etdiyim fədakarlığın nəticəsini görmək arzusu edirəm.

İlahi! Nasıl razı olarsan ki, uzun müddətlər rusun qeydi-əsarəti altında əzilən vücudum sevgili vətənimdə hakim olmadan torpaq əsarətinə məhkum olsun.

Yox... Yox... Mən Səni pək eyi tanıyıram ki, məni arzuma yetirmədən öldürməyəcəksən.

– Bomm... Bomm... Bomm...

Şubanı dağlarının üzərində qəhrəman ordumuzun qocaman toplarının ağızlarından parlayan atəş və ətrafa yayılan gurultu məni xəyal uyqusundan oyadır.

– Tofiq bəy... Tofiq bəy... Qalx, hücum başlandı! (Komandanı çabuc oyadıram.)

Bir anda ara qarışır. Tez heyvana minib dururam. Bir az daha, müfrəzə hərəkət edir. Müdhiş bir duman, göz gözü görməyir. Nəyə getdiyimiz bəlli deyil. Heyvanım gah daşa çarpılır, gah çuxura düşüb bürəyir.

– Səs yox! Laqqırtı yox! Ciğara çəkilməz!

Bölük komandanları hey əmr verirlər.

İrəli getdikcə bombardman daha da şiddət tapır.

Sübh açılıb-açılmaz irəli kəşf qolumuz Zabrat köyünü işğal edir. Müfrəzə köyün arxasında durur. Maştağa başıpozuq qitəsi köyə girir, arxasınca topçu mevzi işğal edir [mövqe tutur].

Maştağa taboru sağdan, Mərdəkan isə soldan hücumla hazırlanır.

– Sən taborunla burada dur və əmrini bəklə!

Müfrəzə komandanı Tofiq bəy son şifahi əmrini verib gözümdən qeyb olur. Bir az daha keçir, topçu atəş açır:

– İsa, yanında yararı bağlamağa sarğı paketin varmı?

Səhiyyə bölük komandanı doktor Qara bəy mənə xitabən sorur.

– Yox.

– Al bunu!

Bir sarğı paketi mənə uzadır. Mən də alıb cibimə qoyuram.

– Allah, Məhəmməd, ya Əli! Allah! Allah-Allah!

Bu taborlar hücumla keçirlər. “Allah” sənsindən yer-göy titrəyir.

Bir az daha keçər-keçməz müdhiş bir silah patlıtı başlanır:

- Barr... Barr... Barr...

San qiyaməti-kübradır. Yer göyə, göy yerə qarışır.

Daha dayanamıram. Heyvanımı köyün arxasındakı təpə üzərinə sürürəm. Təpəyə çıxdıqda əsgərlərimizin “Mantaşov” üzərinə hücum etdiyini görürəm. Düşmən hasarların arxasından, vışkaların başından, evlərin içərisindən qəhrəman gənclərimizin üzərinə şiddətli bir atəş yağmuru yağdırır. Gənclərimiz isə “Allah, Allah” bağırır-bağırır irəli qoşurlar. Sağa baxdıqda, ovçu xəttinə keçmiş üç bölük nəzərimə çarpır. Bunları düşmən zənn edib tabora tərəf qoşuram.

– Silah doldur! – deyər bağırırım.

İki süvari çabucq bölüklər duran tərəfə göndərirəm. Bu halda bir süvari çaparaq mənə qarşılayır və Tofiq bəyin zeyldəki [aşağıdakı] əmrini mənə verir:

“...Sağ cinahdan hücumla keçib Balaخانı köyünü işğal ediniz!”

Əmri alar-almaz revolveri əlimə alıb taborun önünə keçirəm...

*Aşurbəyli İsa*

### ARBAT DAĞLARINDAN BİR XATİRAT

və yaxud

### TÜRK AZƏRBAYCANIN TARİXİ İSTİQLAL GÜNLƏRİ

Tam gecəni düşərgəhımızdan səmanın hilali-ənvərinin [ışıqlı hilalının] nuru sayəsində şu Arbat cəngi təbir olunan [deyilən] dağlara qədər yürümüşdük. Əssabah qosqoca bir sivri təpə üzərinə çıxdığımız zaman bir tərəfdən təbiətin elektrası olan günəş parlayaraq sırma saçlı şəfəqlərinin tərəvəngiz cilvələri bütün Bakının qaranlıq gecəsini fərhənkək bir surətdə işıqlandırır. Qafqaz İslam Ordusu tərəfindən badi-səbanın nəsimi-peyğəməvəri [xəbər gətirən yeli] həzin-həzin əsərək Azəri türklərinin ruhlarını qüvvətəməz dərəcədə yüksəltmişdi. Bizim tərəfimizdən açılan top əndaxtlarının [atəşlərinin] nəriltisi və gurultusu düşmənlərə ələm, dostlarımıza, qardaşlarımıza müjdə xəbəri aparırdı. Eyni zamanda hər türk oğlu türk, qəlblərində “Bakımızı xilas edək də istiqlalimizə çatmaq” fikri, qəhrəmananə bir tərzdə Bakıya tərəf təərrüz [hücum] edirdi.

Mən də əziz və itaətbin [itaətkar, intizamlı] bir əsgər olduğum üçün kəndimə ən müqəddəs vəzifə bunu hesab edirdim. Paytaxtımız olan Bakımızı zalımlar, canilər, xunxarlar [qaniçənlər] əllərindən

qoparacağam və düşmən yerin dibinə girsin də, nasıl olursa, qoy dəf olsun, biz Bakını alacağıq və istiqlalımıza çatacağıq inşaallah, deyər-deyər düşmənin leşini təpik altında ayaqlayaraq irəliləyirdim. O da öylə ya, o zamana qədər Bakıda əsarətdə qalmış türk-islam əhalisi mənhus və məyus bir surətdə Mart faciəyi-əliməsinin qələm belə yazmayacağı, təqirə uymaz [sözlə ifadə edilməz, sözə gəlməz] qədər rəzalət və fəlakətə nitəkim [doğrudan da] türk ürəklərini zəhərləmiş və parçalamışdı. Aman Allah, nitəkim sızıntı çəkdiklərini düşünürdüm. Ah, dərhəqiqət [həqiqətən] şammeyi-hüquqiyyət və qövmiyyət [haqlıq, öz hüququnu idrak etmək hissi və milli hisslərlə] və yaxud cinsiyyətini ihtisas edən [hiss və idrak edən] hər bir fərdin hissi o fəlakət və rəzalətə qarşı nifrət edərək mücadilə edirdi. Qafqaz İslam Ordusu, türk əfradı [əsgərləri], eyni zamanda o rəzalətə qarşı durub kəndi əqvamını [qövmlərini], öz cinsini, azəri-türk islamlarını sahili-nicat və səadətə çıxarmağa ki, ibarət olsun Azərbaycan istiqlalıyyətinə, bu fikirdə yürüş edirdi.

Piyada əfradımız qəhrəmancasına dağlardan, daşlardan, qayalardan, təpələrdən arslan oğlu arslan kimi qoşub-aşırdılar. Hər məhmədcəyizin, hər nəfərin, hər fərdin, hər əsgərəm deyən geniş köksündə bir müqəddəs fikri vardı: Bakı zalımlar əlindən alınmazsa, Azərbaycan istiqlalıyyəti olmazsa, Qafqaz islamı məhv olacaqdır. Maazallah [Allah göstərməsin], əstəğfirullah [Allah saxlasın, Allah əfv etsin], böylə olarsa, bu da Osmanlı türk qardaşlarına böyük bir zərbədir.

Hay-hay, türklərin bir nəfəri qalınca belə şəhid olacaq, vətən namusu uğrunda bu yolda islam bayrağını yüksəldə-

cəkdir. Odur, əfəndilərim, böylə, şübhəsiz, böylədir ki var. Hər millət kəndi əməlinə kəndinin qəyur [qeyrətli], namuslu əsgərləri sayəsində nail ola bilər. Öylə ya, odur ki düşmən məğlub, pərişan surətdə hər yerdə qarşımızdan yel kimi qaçır, rıçət edir [geri çəkilir]. Amma Türk ordusu irəliyə, irəliyə, Arbat deyilən dağın qəlbəinə çıxdıq, orasından Bakı, dəniz sahili, Yanardağ, Saray və Corat bağları görürdü.

Ah, ah, həyatımızın, istiqlalımızın tarixi keçən günləri – müzəffər günlərimizsən, şanlı günlərimizsən. Həmişə var olacaqsən. Səni mən həmişə arzu edəcəyəm. Odur, bir az sonra beşinci firqəmiz Ağah komandanı müşayiəti ilə heyəti-zabitandan bir qəç arxadaşlar bizə yetişdilər.

– Salaməleykim, bəy əfəndilər.

– Və əleykimsalam, uğurlar ola, – cavabını dedik.

Bu əsnada qərgah komandanı mənə müraciətən:

– Aman sevdicəyim, qafqazlım, burasını, bu ərazini mənə adamağılı bir təbir [izah] et də, anlat baxalım, – dedi.

Mən də onlara:

– Baxınız, Bakı, Bakı deyər islamı, azəri türkləri xilas etməyə gəldiniz. Şu ərazi türk Azərbaycanının ənvəri-həyatıdır. Qafqaziyəmizin altun .... qarşımızda gözükmən qaz mədənlərinin içərisidir. Ötə tərəfini seyr etdiyimiz o cəhət bizim bəhri-Xəzər ümidimizdir. Orası Türküstan qarpısıdır. Sol tərəf ağaclıq Bakının Saray və Corat bağları təbir olunur. Qarşımızdakı sivri təpə Yanardağdır. Onun önü Binəqədidir, – dedim.

Bu sözlərdən sonra qərgah komandanı zabitana müraciətən böylə söyədi:

– Hay-hay, arxadaşlar, baxınız, qosqoca qarlı, qartallı Qafqaz dağlarını aşdıq, keçdik də, qoşduq, gəldik, bu yerlərdə əsərtdə, rəzalətdə qalan islam qardaşlarımızı xunxarlar pəncəsindən xilas etməyə. Eşq olsun, – dedi.

Bu söz bizə təsir etdi. Aramızda bir parça sükutluq keçdi. Mən zabitan arxadaşlarıma müraciətən:

– Baxınız, bəy əfəndilər, bu sözlərə mənim əlimdə canlı bürhanım [sübutum] var. Tam dörd sənə bundan əvvəl müharibə Qafqaz cəbhəsində başlanarkən, bəndəniz Bakıda yaşayırdım. Oradaca bir məktub aldım. O məktubda arxadaşım qaxaxlı İsrafil bəy Qafqazın Dilican və Cəlaləloğlu dağlarını tərif, tövsif [vəsf] edir və Türk ordusunun Qafqaziyyəyə gəlməsini böyləcə arzu edir...

Qafqaz dağlarına xitabən:

Göz görcək könül xəyala düşər  
Hər zaman səmtinə baxanda, dağlar.  
Atəş kimi ürək yanar-yaxılar  
Bunu biri qarşına duranda, dağlar.

Kəsilməz dumanın, çiskin yağışın,  
Baxanda mənə qarlar qışın,  
Yazın, yayın, əlvən çiçəklərin,  
meyvə-yemişin  
Gözəllər əlinə çatanda, dağlar.

Hər il köçüşür köçəri ellər,  
Sarmaşıb bir-birə süsən sünbüllər.  
İbrişim zülflər, cıgılı tellər  
Sonalar gərdənə atanda, dağlar.

Göy təpələr, sərin sular, qayalar,  
Ruha can verən o gözəl havalar,

O boyu minalar, qəddi zibalar  
Bir-birə nəzakət satanda, dağlar.

Olacaq olur əlində bişəkk,  
Düşmən məlul qalar səndən əl çəkək,  
Xəlifə əmriylə komandan gəlcək,  
Millətim şad olar səndə seyr etcək.

Mən istərdim dağlar ağır elin köçəydi,  
Tərlan yerin tutan quzğun qaçaydı,  
Top atılıb sərt qayalar uçaydı,  
Türk ordusu gəlib burdan keçəydi.

Qafqazın səfası nə lazım türksüz,  
Çox çəksəm əzab, dolansam türksüz,  
Düşməsə ələ qoy yanımla türksüz,  
İsrafiləm, əsgər yada düşəndə türklər  
Var olsun, dağlar.

\* \* \*

Heyəti-zabitan həpsi bir səslən “Afərin!  
Afərin! Yaşasın türklər!” dedilər. Bu  
sırada süvari baş çavuş hərəkət əmrini  
yetirdi.

Qərgah komandanı:  
– Haydı, arxadaşlar, irəliyə!  
Oradan hərəkət etdik Bakıya tərəf.

*bitmədi*

*Əsgər bəy Məlikli*

### BAKI XƏBƏRLƏRİ

#### İxtar [xəbərdarlıq]

Bu gün sentyabrın 15-i sevgili Azərbaycanımızın paytaxtı Bakı şəhərinin istirdad [geri alınması] və işğal edilməsi mü-

nasibətilə milli bayram olub, idarə və mətbəəmiz tətillik edəcəyindən, qəzetəmizin növbəti nömrəsi çaharşənbə [çərşənbə] gününü sentyabrın 17-də çıxacaqdır.

#### Kabinənin istefası

Rəisi-vükəla [Baş nazir] həzrətləri Yusifbəyli Nəsim bəy dün atıdakilə [aşağıdakı] məktub ilə Parlaman rəisinə müraciət etmişdir:

*“Denikin təhlükəsi sorğusu münasibətilə Parlamanda edilən müzakirə zamanı mötəlif [uzlaşmış, razılığa gəlmiş] firqələr arasında əmiq [dərin] bir ixtilaf çıxmasından və sosialistlərlə “Əhrar” firqəsi qərarnamələrində hökumətə ədəmi-etimad [etimsizlik] göstərilməsindən dolayı Parlamanda mötəməd [etimada ləyiq] bir hökumət mərkəzi qalmadığı kimi, həman [müzakirə] ibrazi-etimad edən [etimad bildirən] əksəriyyətin qərarnaməsinə dəxi əsərsiz [təsirsiz] keçməmişdir. Böylə vəziyyəti Kabinə üçün qeyri-təbii ədd [hesab] edərək, artıq hökumət başında durmağı kəndim üçün naqabili-imkan [mümkün olmayan] bilir və istefamın qəbulunu rica edirəm.”*

#### General Baratov və Odişelidzeyə sui-qəsd

Tiflis (Telefonoqramma) - Gürcüstandakı Azərbaycan siyasi nümayəndəliyindən Xariciyyə Nəzarətinə dün atıdakilə məlumat verilmişdir:

*“Gündüz saat 12 radələrində general Baratov, Gürcüstan Hərbiyyə naziri Odişelidze rakib olduğı [mindiyi] avtomobila Vira körpüsünün yuxarisında bomba atılmışdır. Şofer qətl edilib general Baratov və Odişelidze yaralanmışlardır.”*

#### Dağıstan və polkovnik Haskell

Tiflisdə olan Dağıstanlılar Məclis[i] əzası [üzləri] təşəbbüsə başlayaraq, Dağıstanın dabravollar tərəfindən təxliyə edilməsini polkovnik Haskell əfəndidən istidə [xahiş] edirlər.

Dağıstanlıların şu haqlı tələblərini Azərbaycan hökuməti dəxi müdafiə etmədədir.

Polkovnik Haskell məzkur [deyilən] məclis əzasına itminan [əminlik] vermişdir ki, iki müharibə tərəfeyn [savaşa tərəflər] arasında bitərəf məntəqə qərar verilərək, bugünlərdə müharibə hərəkəti durdurulacaqdır. Dağıstanın dabravollar tərəfindən təxliyə edilmək məsələsinə gəldikdə isə o, Versay Konfransına müraciət edərək o babda rica etmiş və kəndi tərəfindən də mübarizədə bulunan dağıstanlıların hüququnu müdafiə etmişdir.

#### Dağıstanda

Eylülün 11-də Dağıstandan vürud etmiş [gəlmiş] camaat xadimləri söyləyirlər ki, üsyançılar Dərbəndin 40 fərsəx məsafəsində olan Qasım kəndini işğal etmişlər. Dərbənd-Petrovsk dəmiryol xətti təxrib edilmişdir. Dərbəndi buraxıb Petrovskə getmək istəyən 100 adamdan ibarət Dərbənd qarnizonu yolun xarab olduğundan Dərbəndə övdət etməyə [qayıtmağa] məcbur olmuşdur.

#### Birja

Kerenski minlik 1160 manat, 250-lik 1070 manat, xırda 2 faizdir. Nikolay 500-lüyü 1200 manat, 100-lüyü 220-250 manat, xırda 40 faizdir. Gümüş manat 36 manat və xırda 16 manatdır. Osmanlı altun lirəsi 516 manat və kağız lirəsi isə 115 manatdır. Tiflis parası 3½ faizdir. Rostov parası 1½ faizdir.

## TEATRO [VƏ] MUSIQI

## Bayram tamaşası

Düşənbə [bazar ertəsi] günü sentyabrın 15-də paytaxtımızın azad edilməsinin birilliyi münasibətilə Hacıbəyli Qardaşları Müdiriyyəti artistləri tərəfindən Üzeyir bəyin “Ər-arvad” operettası və dalıca İsa bəy Aşurbəylinin yazmış olduğu “Azərbaycan” faciəsi mövqeyi-tamaşaya qoyulacaqdır. Bu günün şərəfinə Azərbaycan, Dağıstan rəqsləri oynanıb “Biz bir millətsiz”, “Borc yığılıb”, “Xuda[m] məni yaratdı” xoru oxunacaqdır. Tənəffüslərdə hökumət əsgəri [hərbi] orkestri çalacaqdır. Tamaşa axşam saat 9-un yarısında başlanacaqdır. Bu günün şərəfinə olaraq yunker və əsgər qismi məccani [pulsuz] olaraq teatroya buraxılacaqlardır.

## İki tarixi drama

Paytaxtımız Bakı şəhərinin qəhrəman türk və Azərbaycan əsgərləri tərəfindən azad edilməsinin birilliyi münasibətilə gənc mühərrir [yazıçı] və şairlərimizdən Cəfər Cabbarzadənin yazmış olduğu “Bakı müharibəsi” və gənc mühərrirlərimizdən Mirzəbala Məhəmmədzadə tərəfindən qələmə alınmış “Bakı uğrunda müharibə” tarixi dramaları Bakı türk səhnəsinin aktyorları iştirakı ilə artist Abbas Mirzə Şərifzadənin təhti-idarəsində [rejissorluğuyla] işbu sentyabrın 16 və 17-də axşam Dövlət Teatrosunda mövqeyi-tamaşaya qoyulacaqdır.

Bu dramalar ta Mart hadisəyi-əliməsindən [kədərli Mart hadisəsindən] başlayıb, Bakının düşmənlər əlindən azad edildiyi günə qədər nə cür hadisələr keçirdiyini müfəssəl surətdə təsvir edirlər.

Cəfər Cabbarzadənin yazmış olduğu dramada Bakı cəbhələri və cəbhələrdə Nuri paşa, Mürsəl paşa və Məhəmməd Tofiq bəyin iştirak etdiyi və Bakıya hücum planı yapıldığı Şubanı, Binə, Maştağa, Balaxanı cəbhələri göstərilir. Bundan əlavə, [Prokofiy] Caparidze və [Levon] Atabekyan iştirak edirlər. Pərdə qalxmadan qabaq natiqlərimizdən Piri Mürsəlzadə cənabları Azərbaycan Cümhuriyyətinin birillik tarixi-siyasiyyəsini havi [siyasi tarixini ehtiva edən] nitq söyləyəcəkdir. Biletlər satılır hər gün səhər və axşam teatrın kassasında. Tamaşa başlanacaq axşam saat 8-də. Dramalar tarixi və bir qədər müfəssəl olduğundan, möhtərəm tamaşaçılardan rica olunur ki, vaxtımüəyyəndə gəlsinlər.

## Xəzər dənizində posta, sərnişin və yük gəmilərinin hərəkəti

## Bakı-Ənzəli

15-ci körpüdən səşənbə [çərşənbə axşamı], cümə və bazar günləri saat 4-də.

## Bakı-Tazaşəhər (Krasnovodsk)

15-ci körpüdən düşənbə [bazar ertəsi], çərşənbə və cümə günləri saat 5-də.

## Bakı-Salyan

19-cu körpüdən bazar, səşənbə, çərşənbə və cümə günləri saat 4-də.

## Bakı-Ənzəli-Şahsavar-Məşədsər-Bəndər Gəz və geri

17-ci körpüdən çərşənbə günü saat 4-də.

## Bakı-Hasənqulı-Bəndər Gəz-Məşədsər və geri

17-ci körpüdən səşənbə günü saat 4-də.

Petrovsk-Fort-Aleksandrovska-Quryev və geri

Paroxodlar Petrovskdən pəncşənbə [cümə axşamı] günləri saat 4-də çıxırlar.

## Bakı-Lənkəran-Astara

17-ci körpüdən düşənbə, səşənbə və şənbə günü saat 4-də.

## Bakı-Petrovsk

15, 24 və 25-ci körpülərdən səşənbə, pəncşənbə və şənbə günləri saat 4-də.

T-178

\* \* \*

Azərbaycan Posta və Teleqraf məktəbinə yenidən altı aylıq kursa ərizə qəbulu başlanmışdır.

Məktəbə qəbul olunacaq: Türk lisanını bilməyə mövcud edadi məktəblərin birisindən təhsili haqqında əlində altı klasın itması [bitirilməsi] üçün şəhadətnaməsi olan şəxs. Qəbul olunacaq əşxas [şəxslər] mükəlləfiyyəti-əsgəriyyədən [əsgərlik mükəlləfiyyətindən] kursu qurtarana qədər azad olacaqdır. Kursu bitirdikdən sonra göstərdiyi fəaliyyət və müvəffəqiyyətdən dolayı istedadına müvafiq Posta və Teleqraf dəvairində [dairələrində] ona məsuliyyətli vəzifə veriləcək.

Ərizə qəbul olunur: iş günləri hər gün saat 11-dən 3-ədək Posta və Teleqraf Nəzarətinin dəftərxanasında (Naberejni, Mirbabəyevin mülkündə) və Azərbaycan Posta və Teleqraf nahiyəsi müdiri dəftərxanasında.

## Posta və Teleqraf Nəzarətinin dəftərxana baş müdiri Blajevski

## Kargüzər R. Rəhimli

T-244

## Elan

Ticarət, Sənaye və Ərzaq Nəzarəti bununla elan edir ki, həmin sentyabrın 16-da Nəzarətin mərkəzi skladında (Merkuryevski küçə nömrə 34) səhər saat 9-da ikinci dəfə olaraq zeyldəki [aşağıdakı] ərzaqlar satılmaq üçün müzayidə (torq) [hərrac] olacaqdır:

1) Arpa kəpəyi – 8 min pud;

2) Buğda kəpəyi – 3 min pud;

3) Küncüt jıxı – 2 yüz pud.

Bundan əlavə, qeyri ərzaqlar və mallar az

miqdarda olaraq dəxi satılacaqdır. Məsələn, yanmış pambıq (volokno), qayrılmayıb natamam qalmış dərilər və sairləri.

Yuxarıda zikr olunan ərzaqlar mərkəzi skladda olub, hər gün, bayram günlərindən başqa, saat 9-dan 3-ədək baxmaq olar.

Ərzaqlar torq ilə satılacaqdır.

Müzayidədə iştirak etməkdən ötrü satılacaq ərzaq və malların hər puduna bir manat rəhn verilməlidir.

Müzayidənin təsdiq edilməsi bildirilən gündən hesab olunaraq üç günün müddətində qalan paralar verilməli, əks surətdə rəhn xəzinə nəfinə [xeyrinə] daxil olur.

Müzayidə Ticarət, Sənaye və Ərzaq Nəzarəti tərəfindən təsdiq olunmuşdur. Təfsilatı mərkəzi sklad kontorunda bayram günlərindən başqa hər gün səhər saat doqquzdan üçədək xəbər almaq olar (Merkuryevski cad-də nömrə 34).

Nazir müavini: [Yusifəli] Əliyev  
T-242

## Elan

Ticarət, Sənaye və Ərzaq Nəzarəti bununla ümumə elan edir ki, hökumətin 1 sentyabr 1919-cu il qətnaməsi mövcubincə [əsasında] neft və neft istehsalatı mübadiləsiz hər bir yerə aparıla bilər. Fəqət bu şərtlə ki, apardıqda şəhadətnamələri Bakı Neftçilər Şurası Sovet Syezd cəmiyyətinin Nəzarət təftişi altında olan Neft Bürosuna, neft və istehsalatını almaq üçün təqdim edilsin.

Nazir: [Ağa] Əminov  
T-247

## Elan

Ticarət, Sənaye və Ərzaq Nəzarəti bununla ümumə elan edir ki, Nəzarətə məlumdur ki, Bakıda Azərbaycandan qeyri yerlərə aparmaqdan ötrü qadağan olunmuş buğda, un, pambıq, yun, ipək və sair xammal aparmaq üçün saxta icazələr satılır. Ona görə, Nəzarət ümumə məlumdur ki, un, buğda və

xammal aparmağa Nəzarət icazə verməyir. Xammal üçün isə keçənlərdə birisi mal gətirdiyinə görə, ona icazə vəsiqəsi verilmişdi. Xammal aparmağın qayda və şəraiti bu yaxın günlərdə elan olunacaqdır. Qalan mallar üçün isə icazə hökumətin 28 iyul 1919-cu ildəki müfəssəl məlumatı mövcubincə [əsasında] hamıya verilir və saxta icazələri almağın heç bir əsası yoxdur.

T-243

**Müdir:**  
**Hacıbəyli Üzeyir**

### QEYD VƏ ŞƏRHLƏR

#### Hökumət Teatrosunda axşam tamaşası

səh. 205. “Üzeyir bəyin yazmış olduğu məşhur «Ər və arvad» operettası”: qəzetdə “operettası” yerinə “operası” getmişdir.

“Azərbaycan”: Üzeyir Hacıbəyovun balet rəqsi.

“Dağıstan”: Üzeyir Hacıbəylinin xoreoqrafik rəqsi.

“Biz bir millətiz”: xorla oxunan parça.

“Borc yığılıb”: sözləri və musiqisi Zülfüqar bəy Hacıbəyliyə məxsus, xorla oxunan parça.

“Xudam məni yaratdı”: sözləri Əmin Abid Gültəkinə, musiqisi Zülfüqar bəy Hacıbəyliyə məxsus milli mahnı.

#### Qismi-rəsmi

səh. 207. Hatəmağalı: Qazax qəzasının kəndi.

#### Qurtuluş

səh. 210. “səy və ehtimamı sayəsində”: qəzetdə “ehtimamı” yerinə “itmamı” getmişdir.

#### Teleqraf xəbərləri

səh. 212. “Kovno” (yaxud Kovna): İndiki Kaunas şəhəri (Litvanın ikinci böyük şəhəri).

“Latviya hökuməti [bu] xüsusda nümayəndələrin övdətini rca etmişdir.”: qəzetdə belə getmişdir: “Latviya hökuməti xüsusunda nümayəndələrin övdətini rica etmişdir.” Burada söhbət, Latviya hökumətinin Kolçak nümayəndələrinə rus əsgərlərini toplamaq üçün izin verməməsindən və onların ölkədən çıxmasını tələb etməsindən gedir.

“«V.» qəzetəsinin ixbaratına nəzərən...”: burada söhbət, rus mühacirlərin 1919-cu ildə Kopenhagendə nəşr etdikləri “Vozrojdeniye” qəzetindən gedir. Özünü “Partiyasız

demokratik qəzet” kimi təqdim edən “Vozrojdeniye”nin redaktoru P. O. Şutyakov idi.

“Rıqa qəzetəsi «S.-d.»nin ixbaratına nəzərən...”: söhbət 1919-cu ildə Rıqada nəşr edilmiş “Sosial-demokrat” qəzetindən gedir.

“Mitava”: Latviyada şəhər; indiki Yelqava [Jelgava] şəhəri.

#### Milli bayram

səh. 213. Bu yazının üslubu qüsurludur; eynilə saxladıq.

#### Xatirə

səh. 216. “İlhni-Davudi”: Davudi, Davuda məxsus (gur və qulağa xoş gələn) səs, avaz. Dini ədəbiyyata görə, Davud peyğəmbərin çox güclü, gur və qulağa xoş gələn səsi var imiş.

#### Bakı deyir ki

səh. 218. “Quzğun” (yaxud Quzğun dəniz): Xəzər dənizinin adlarından biri.

“duvağım duman”: qəzetdə “dodağım duman” getmişdir; “Azərbaycan” qəzetinin 275-ci nömrəsində bu barədə düzəliş verilmişdir.

#### Cəbəllüttariq

səh. 218. “Umanski”: Bakı Müvəqqəti İcraiyyə Komitəsinin üzvü olmuşdur.

səh. 220. “Azərbaycan paytaxtı tamamilə və qəti surətdə işğal edilərək...”: “işğal” sözünün əsl mənası “tutmaq, ələ keçirmək”-dir. O dövrdə “işğal” sözü bugünkü mənfi çalarını qazanmamışdı. Burada və ümumiyyətlə Bakının türk və Azərbaycan əsgərləri tərəfindən tutulmasından bəhs edilən bütün hallarda “işğal” sözü düzgün başa düşülməlidir.

#### Hücum

səh. 221. “Axtı”: Dağıstanda, Azərbaycanla sərhəddə yerləşən rayon və bu rayonu mərkəzi olan eyniadlı kənd.

**Arbat dağlarından bir xatirə**  
səh.222. Bu yazının üslubu qüsurludur; eynilə saxladıq.

səh. 223. “Qafqaziyanın altun ... qarşımızda”: nöqtələrin yerində bir söz silinmiş, oxunmur.

səh. 224. “Qafqaz dağlarına xitabən”: şeir vəzin, qafiyə və üslub baxımından qüsurludur; eynən saxladıq.

#### Bakı xəbərləri

səh. 225. “100-lüyü 220-250 manat”: qəzetdə “250” yerinə “350” getmişdir.